

FOKUS: NEUMANN, NUPI OG UTENRIKSDEBATTEN

Iver Neumann og utenriksdebatten i Norge

Pål Kolstø
Universitetet i Oslo

Sammendrag

Iver Neumann begynte sin akademiske karriere som Russland-forsker, og selv om han senere har utvidet sitt repertoar av studieområder kraftig har han hele tiden beholdt også en interesse for Russland, både landets historie og dets aktuelle politikk. Han tok med seg sin brede teoretiske skoloring inn i russlandstudiet, og tilførte dermed norsk russlandforskning viktige nye perspektiver. Særlig verdifulle er hans identitetsstudier, basert på blant annet Fredrik Barths nyansatser i antropologien.

Samtidig som Neumann er en svært meritert og sitert forsker har han aldri nøydt seg med å bidra til den rene vitenskapen, han har også kastet seg ut i samfunnsdebatten generelt og utenriksdebatten spesielt. Her har han ofte viklet seg inn i mange ikke alltid like fruktbare polemikker der han har forfektet postmodernistiske posisjoner. I hans kommentarer til dagsaktuell politikk i både Russland og Norge adskiller analysen seg likevel ofte ikke i særlig grad fra gjengse «realistiske» perspektiver.

Både som forsker og mediekommentator utmerker Neumann seg med et meget bevisst forhold til språket. Han spiller på hele registeret av stilistiske nyanser, både på norsk og engelsk, noe som gjør hans tekster til en fryd å lese. Hans vilje og evne til å spissformulere seg i intervjuer og korte avisartikler kan imidlertid til tider gjøre hans uttalelser i overkant bombastiske.

Nøkkelord: Russlandstudier • postmodernisme • språklig vending
• identitetsstudier • «constituting other» • polemikk

*Korrespondanse: Pål Kolstø, e-post: pal.kolsto@ilos.uio.no

©2019 Pål Kolstø. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Pål Kolstø (2019). Iver Neumann og utenriksdebatten i Norge. *Internasjonal Politikk*, 77(2): 140–147. <http://dx.doi.org/10.23865/impol.v77.1589>

En allsidig gründer-type

For ca. 30 år siden søkte jeg på en nyopprettet stilling på NUPI i Russland-studier som jeg ikke fikk, og godt var det, for jeg havnet i stedet på universitet, der jeg er på rette hylle. I stedet gikk stillingen til den noe yngre, men allerede svært meritterte forskeren Iver Neumann. Ansettelseskomiteen gjorde et godt og riktig valg. Iver hadde, og har, mye mer interesse for og kunnskaper om utenrikspolitikk enn jeg, og i tillegg til at han har en meget stor forskningskapasitet har han også vilje og evne til å delta i det offentlige ordskiftet, både skriftlig, i pressen, og i etermedia. For det tredje er han en iderik gründer, og fikk kort tid etter at han havnet på NUPI ledelsen med på å opprette et eget Russlandssenter med han selv som leder. Den gang var ekspertisen på Russland i Norge nokså lav selv om både IFS, FFI og FNI var i ferd med å bygge opp gode miljøer. Men Russlandsenteret på NUPI, den nåværende Forskningsgruppe for Russland, Eurasia og Arktis, ble, og er, en viktig institusjon, riktignok uten Iver som leder. Som sagt, han er en gründer-type, og når han har fått noe opp å gå, søker han nye utfordringer. Og Russland-studiet ble etter hvert en altfor liten andedam for ham, han var eslet til noe mer. Og ikke engang studiet av internasjonal politikk utgjør de ytre rammene for hans forskning, snarere er det «social theory» i vid forstand.

Alle samfunnsforskere, enten de jobber på universiteter eller i instituttsektoren, har et dobbelt oppdrag: vi skal bidra til å flytte forskningsfronten fremover, men også formidle kunnskap til den bredere allmennhet. Vi er ansatt primært på bakgrunn av våre faglige meritter, og forskningen står i høysetet for de fleste av oss, mens formidling er noe som kommer i tillegg, for mange som en sur plikt. Her skiller Iver seg ut, sammen med en knippe «offentlige intellektuelle» som Thomas Hylland Eriksen, Bernt Hagtvet, Frank Aarebrot og noen til. De trives – for Aarebrots vedkommende trivdes – som fisken i vannet i det offentlige ordskiftet, og sjonglerer media like godt som et auditorium fullt av studenter. Men det er et spenningsforhold mellom disse to aktivitetene, medieopptreden og vitenskap er to svært ulike sjangre med forskjellig stil og format. I debatter og kort intervjuer må nyanser og forbehold lukes ut, det er ikke plass til den møysommelige drøftingen *pro et con* som vi er blitt sosialisert inn i, og som så å si er akademias adelsmerke. Dette er selvsagt en viktig grunn til at så mange forskere kvier seg for å gå i studio, det skyldes ikke alltid forsaghet eller latenskap. Så da blir radio- og TV-journalistene sittende igjen med de forskerne som både vil og kan gi kjappe kommentarer på sparket, deriblant Iver. Hans vilje til å spille på lag med media går langt, lengre enn for de fleste. Som regel går det bra, men som jeg skal komme tilbake til nedenfor, kan det ha sine omkostninger.

Intet fagfelt er i utgangspunktet så fremmed at Iver ikke kan gi seg i kast med det. Da han i sin tid ble spurt om å delta i et prosjekt – eller var det en doktorgradskommisjon? – om mongolenes erobring av Eurasia på 1200-tallet, sa han ja uten å nøle. Begrunnelsen var at dette visste han så godt som ingenting om, og nettopp derfor var det spennende å gi seg i kast med det for å lære noe nytt. Noe han selvsagt

også gjorde. Og det ikke mindre enn at han nå kommer med en bok på Cambridge University Press sammen med Einar Wigen om nettopp mongolene!

En annen gang tikket det inn en melding til NUPI om at noen i media trengte en analyse av belgisk innenrikspolitikk, jeg tror det var fordi kong Baudouin hadde abdisert for én dag for å slippe å signere en lov om fri abort. Ingen på NUPI kunne noe om Belgia, heller ikke Iver, men han kan lese, og produserte en innsiktsfull analyse på rekordtid.

Da Iver startet sin forskningskarriere, var postmodernismen i ferd med å skylle over akademia i USA og Europa og Iver ble skyllet med. Jeg er ikke helt sikker på om Iver brukte eller bruker merkelappen postmodernist om seg selv, men den ble i hvert fall flittig brukt om ham av andre. Og ja, han leste alle de postmodernistiske tenkerne og lot seg inspirere av dem, og dette ble brukt mot ham av andre som oppfattet postmodernismen som en skadelig pseudovitenskap. Statsviterkolleger på Universitetet i Oslo og PRIO gikk i polemikk med ham i avisspaltene, og Iver var ikke den om vek unna. Selv synes jeg at polemikker ofte kan være veldig fruktbare, man får frem det spesielle ved de forskjellige posisjonene når de renskjæres og stilles opp mot andre, men dette var dessverre etter mitt syn ikke alltid tilfelle med de norske postmodernismedebattene som Iver var involvert i. Det ble litt for ofte en stråmannsdiskusjon, der man angrep karikerte versjoner av hverandres standpunkter.

Og *var* de egentlig alltid så uenige som Iver og hans meningsmotstandere fremstilte det som? Av og til satt jeg igjen med et inntrykk av at de konkrete analysene ofte var svært like, selv om de teoretiske overbygningene kunne være svært forskjellige. Faktisk kunne, og kan, Iver fremstå som en hardbarket realist, og jeg har hørt ham uttrykke stor beundring for Henry Kissinger. Derimot har jeg aldri hørt ham hevde, i likhet med Jean Baudrillard, at Gulfkrigen var et simulakrum, en virtuell krig, eller en krig som aldri fant sted. Og et tredje eksempel: da noen sovjetnostalgikere i Kreml-ledelsen gjorde opprør mot Mikhail Gorbatsjov og det i et par dager så ut som at *perestrojka* ville bli avblåst og sovjetsystemet gjenopprettet, da uttalte Iver i media at vi ikke må glemme at Russland/Sovjetunionen er ikke bare et stort og mektig land, men også vår nabo, og at vi alltid vil måtte forholde oss til lederne i dette landet på en mest mulig konstruktiv måte, uansett hva de måtte stå for. Det kan man vel egentlig ikke være uenig i, men poenget er at dette er en utpreget realist-forskers reaksjon, mens en som tenker innenfor et liberalt paradigme i stedet ville vektlagt at dette så ut til å være dødsstøtet for den gryende russiske demokratibevegelsen.

Postmodernismen er i dag så godt som død og snart begravet, men som så mange andre intellektuelle feilskjær i historien, for eksempel freudianismen, har denne vært en fruktbar omvei til bedre forståelse. Og noe av det viktigste som Iver tok med seg fra den inn i samfunnsdebatten var etter min mening et skarpere fokus på betydningen av språket, diskursen, identiteter, ideer. Dette er noe av det jeg selv har hatt mest utbytte av ved å lese og å høre på Iver. Denne «språklige vendingen» preger ikke minst *Uses of the other: «the east» in European identity formation* fra 1998, en svært viktig og innholdsrik bok som også er blitt oversatt til russisk og serbisk.

Her bruker Iver, blant mye annet, Fredrik Barths tanker om at gruppeidentiteter ikke skapes på grunnlag av det gruppemedlemmene oppfatter som sin felles kultur, men ut fra hvordan de opplever seg som *forskjellige* fra nabo-grupper. Barth var jo sosialantropolog og brukte denne tilnærmingen til å forstå utkrystalliseringen av *etniske* gruppeidentiteter, mens Iver, sammen med andre Barthianere som Thomas Hylland Eriksen, viser hvordan den med hell kan brukes også til å forstå dannelsen av nasjoner, og regioner, og mye mer. Og fordi Iver kan vise at slik helt spesifikk anvendelse av sosial-konstruktivistisk analyse er overbevisende og fruktbar, vil den kunne inspirere og bli overtatt av andre.

Når det nå virker som at vi i dag har lagt bak oss det meste av den ufruktbare debatten om postmodernisme versus realisme, tror jeg kanskje det i noen grad skyldes at kamphanene ved å brynes mot hverandre har fått slipt av seg noen av sine skarpeste kanter. Og midtpunktet mellom postmodernisme og realisme, vil jeg hevde, er sosialkonstruktivisme, og, for å omskrive Einar Førde, i dag er vi alle sosialkonstruktivister. I en eller annen forstand.

Tanken om identitetsbygging gjennom kontrastering med Den konstituerende Andre har Iver brukt med hell i mange sammenhenger, ikke bare i *Uses of the other*, men også i sin D-phil-avhandling fra Oxford. Denne avhandlingen ble senere gitt ut som bok på Routledge som *Russia and the Idea of Europe* men da uten den postmodernistiske teoribiten (som i stedet dukket opp som innledning til *Uses of the other*). Og når vi tenker på at D-phil-avhandlingen ble påbegynt under *perestrojka*, en tid hvor de fleste Russland-forskere var fullt og helt fokusert på de dramatiske endringene i sovjetisk innenrikspolitikk, så valgte altså Iver å skrive noe helt annet, en idehistorisk gjennomgang av russernes syn på sitt forhold til Europa, et emne som har vist seg å ha langt større interesse i ettertid. Mens så godt som ingen gidder å lese bøker om Gorbatsjovs reformer lenger, er Russlands forhold til, og russernes tenkning omkring Europa høyaktuelt i dag som aldri før.

I dag pågår det en debatt i både Russland og Vesten om Russland «egentlig» er et europeisk land – noen mener ja, andre nei. Putins svar er at Russland representerer det «ekte», «opprinnelige» Europa som står opp for og forsvarer de tradisjonelle og genuint europeiske verdier, så som religion, kjernefamilien, sunn kultur og sann moral. I «Conclusion» i *Russia and the Idea of Europe*, som utkom i 1996, skriver Iver: «during the twentieth century, the Russian state represented itself as ‘true Europe’ in a situation where the rest of Europe had failed the best of its own tradition by not turning to the future values of socialism» (Neuman, 1996, s. 194). Det eneste ordet som her må byttes ut for at Putin skulle kunne skrive under på det, er det siste, «socialism». Dette illustrerer godt hvordan et studium av idehistorien à la Neumann kan gi oss verdifull innsikt i tenkningen i et land også mer enn tyve år senere. Så i tillegg til alt annet Iver er, kan han også være en treffsikker profet.

Så var det dette med Ivers bidrag til det offentlige ordskiftet, mediedebatten. Her kan man si at Iver gjør sitt beste for å bevise at ordtaket «Skomaker bli ved din lest» er helt tulle, og i hvert fall ikke gjelder ham.

Jeg slo opp på «Iver Neumann» i den norske versjonen av Wikipedia og fant der en artikkel om ham på 488 ord der 122 ord handlet om Ivers innlegg i polemikken om nye høyspentmaster gjennom Hardanger! I sak er jeg helt enig med Iver om at NIMBY-argumentet – Not in my back yard – er lite holdbart, og måten monsternast-debatten fislet ut på tyder på at mange tenker på samme måte. Men det ville være rart om det er *dette* fremtidige skoleelever skal huske ham for når de slår opp i Wikipedia for å finne ut hvem denne Iver Neumann egentlig var. Så vil noen vennligst sette seg ned og få utvidet denne Wikipedia-artikkelen til å omfatte også viktigere ting?

Når Iver vikler seg inn i slike debatter, tror jeg ikke det er fordi han er spesielt kranglevoren eller på liv og død må motsi, selv om noen kanskje vil hevde det, men snarere fordi han sier det han mener og kan begrunne det, uten å ta politiske eller andre smålige hensyn. Et godt eksempel på det er debatten som raste om tildelingen av Nobels fredspris til Liu Xiao Bo i 2010. Mens så å si alle norske forståsegpåere okket seg over utlendinger som ikke kunne fatte og begripe at Nobelkomiteen var helt uavhengig og ikke på noen måte representerte norske myndigheter, så kom Iver på banen og uttalte at så lenge komiteen var satt sammen av avdankede norske rikspolitikere og ledet av en tidligere norsk statsminister, hadde han *også* store problemer med å forstå denne uavhengigheten. I dag kan vi vel si at dersom Iver gikk i utakt den gangen så går han i dag i takt, og det fordi alle andre har begynt å gå i hans takt.

I disse betraktningene har jeg kommentert forskjellige sider ved Ivers forskning, med vekt på hans Russlands-forskning, samt hans bidrag til mediedebatten om Russland. La meg avslutningsvis sammenligne hans forskning med det bildet han formidler i media om Russland, med vekt på likheter og forskjeller mellom disse to aktivitetene.

Når det gjelder form, er det på visse områder forbausende store likheter. Selvsagt krever en faglig artikkel en annen tilnærming og utforming enn en kronikk eller et kjapt intervju, men i alle tilfeller vil de være preget av en umiskjennelig neumannsk *stil*, hans suverene språklige ekvilibrisme. Enten han skriver eller snakker på norsk eller på akademisk engelsk – et språk han behersker like godt som norsk – har Iver et særdeles rikt retorisk repertoar å spille på, og utnytter til fulle for eksempel de mulighetene som ligger i å veksle mellom høystil og lavstil. Han er også en mester i å gi sin fremstilling overraskende vendinger som, når det fungerer som best, tvinger leseren/tilhøreren til å tenke gjennom sine egne oppfatninger. Det er derfor ikke underlig at Iver er et yndet intervjuobjekt i media.

På andre områder er derimot avstanden mellom Ivers akademiske produksjon og hans uttalelser til media større enn for mange andre forskere. Det er klart at for oss alle gjelder det at i en artikkel, for ikke å snakke om i en bok, kan vi brette ut vårt budskap, og har plass til å legge inn en rekke nyanser og forbehold. I et to minutters intervju eller et avisinserat har vi ikke de mulighetene. Mange forskere opplever derfor det lille formatet som en tvangstrøye, det krever at de må forenkle, for ikke å si forflåte, budskapet, langt mer enn de er komfortable med. Her skiller Iver, sammen

med noen andre medieyndlinger, seg ut ved at de aksepterer de snevre utfoldelses-rammene i media. Er det oneliners og bombastiske generaliseringer media vil ha, skal de få det. Det ville uansett ikke være tid til å gjøre mer enn å pirke i overflaten av temaet, så det har ingen hensikt å prøve. Dette er kanskje forståelig, men kan bli betenkelig dersom vi lar oss lokke til å uttale oss også uten dekning i egen forskning, enten fordi dette ikke er vårt forskningsfelt, eller fordi påstandene vi kommer med, etter sin natur er av en slik karakter at de ikke kan forskningsbelegges. Dette er gråsoner inn mot ren synsing som vi alle trækker inn i til tider, men noen, deriblant Iver, oftere enn andre, og så vidt jeg kan bedømme, gjerne med fullt overlegg.

La meg forsøke å belegge disse spissformulerte påstandene med å sammenligne en klassisk neumannsk forskningsartikkel, «Russia as Central Europe's Constituting other», med et intervju Iver gav til Aftenposten om Sergej Skripal-saken i mars 2018. Andre tekster kunne vært trukket frem i begge sjangre, men disse to er godt egnet til å få frem mine poenger.

I Ivers omfattende produksjon er «Russia as Central Europe's Constituting other» en av mine favoritt-tekster, den er opprinnelig fra 1993, men ble trykket opp igjen i *Uses of the other*. Den bygger på suveren oversikt over det som tidligere hadde vært skrevet om Sentral-Europa-debatten, ikke bare på engelsk, men også på flere andre relevante språk. I disse tekstene finner han meninger og budskap som de fleste kommentatorer før ham har oversett, men som Iver, med sin diskursanalytiske metode, avdekker på en måte som overbeviser. Artikkelen begynner med en gjennomgang av noen vanlige avgrensninger av «Sentral-Europa», en størrelse som, viser det seg, kan dekke snart det ene, snart det andre geografiske området. Men den leseren som forventer at nå vil Iver komme med fasiten og fortelle oss hvor grensene for denne regionen «egentlig» går, vil bli skuffet. Og etter hvert skjønner vi at ethvert forsøk på å innholdsbestemme Sentral-Europa ut fra kriteriene felles kultur, felles historie eller religion, er like forfeilet. Men når leseren etter hvert er blitt redusert til et levende spørsmålstegn, kommer peripetien, det dramaturgiske omslaget: Sentral-Europa (og andre makro-regioner for den saks skyld) kan overhodet ikke defineres innenfra, ut fra hva innbyggerne der angivelig har felles. De konstitueres utenfra, ut fra hva dette regions-begrepets tilhengere ønsker at det kontrasteres mot og forstås som motsatsen til. Så den som tror at «Vest-Europa» skulle være Sentral-Europas Constituting other, tar grundig feil. Derimot er det *Russland* som fyller denne rollen som kontrastvæske: Sentral-Europa blir forklart å være «alt det Russland ikke er», for å kunne overbevise verden om at bare sentral-europeerne, og ikke russerne, tilhører Europa og Vesten. Sentral-Europa viser seg å være ikke en geografisk størrelse i det hele tatt, men et politisk verktøy. Artikkelen var viktig, nytenkende og særdeles velskrevet.

Intervjuet om Russlands rolle i Skripal-saken ble gitt allerede 8. mars 2018, dvs. på et tidspunkt da det fortsatt var svært mye uklart om hva som hadde skjedd og hvem som stod bak. I samme Aftenposten-oppslag gav NUPI-forsker Julie Wilhelmsen uttrykk for at «det er viktig å ikke konkludere altfor raskt», men en slik forsiktig holdning så ikke Iver noen grunn til å innta. Mens statsminister Theresa

May ble sitert på at Storbritannia ville svare på en passende måte «hvis» det ble bevist at Moskva stod bak, og Storbritannias innenriksminister Amber Rudd «nektet å spekulere over om den russisk stat kan ha vært involvert i angrepene», kunne Iver allerede nå ikke bare slå fast at det var Russland som stod bak, men også *hvorfor*: Det skyldtes et russisk mindreverdigheitskompleks: «Forgiftningen og drapsforsøket på den forræderidømte spionen Sergej Skripal og hans datter er det tydelig at de vil ha frem i lyset, sier Neumann.– Dette er en del av måten russerne går frem på for å tildekke sin tiltagende svakhet som stormakt, påpeker han». Dette var utvilsomt en ny, og derfor spennende tolkning, men sterkt psykologiserende på en måte som selv ikke en professor i psykologi ville kunne ha faglig dekning for. (Jeg forutsetter at intervjuobjektet fikk mulighet til å foreta sitatsjekk og hadde godtatt teksten. Uansett gav Iver et intervju med et tilsvarende innhold også til NRK og kanskje også til andre media.)

De spekulative elementene i Ivers uttalelser var såpass åpenbare at de fleste som følger godt med i internasjonal politikk, ville kunne gjenkjenne dem som dét. I billedteksten i artikkelen står det også at Neumann «innrømmer at han har en tiltakende skepsis mot Russland», mao. bygget hans påstander til en viss grad på en generell kunnskap om og økende skuffelse over dette landet, snarere enn på kunnskap om denne spesielle saken. Men de fleste lesere er ikke eksperter på utenrikspolitikk og merker seg først og fremst det som står om at «Neumann er en anerkjent forsker innen internasjonal politikk», noe som jo må kunne karakteriseres som en understatement. Og da er det vel ikke noen grunn til å ikke ta hans analyse for god fisk?

Mange forskere kan ha mye å lære av å gå på skrivekurs hos Iver før de begynner å klimpre ned sin ofte knudrete og seigtflytende prosa. Når det gjelder mediedebatten Iver Neumann, derimot, kunne han med fordel lære en del av forskeren med samme navn om tolkningsrommets begrensninger.

Om forfatteren

Pål Kolstø, Dr. Philos, er professor i Russland-studier ved Universitetet i Oslo siden 1990. Han har særlig forsker på russisk idé-historie, kirkehistorie, nasjonalisme, nasjonsbygging og etniske konflikter. Siste bokutgivelser: *The new Russian nationalism: imperialism, ethnicity and authoritarianism, 2000–2015*, Edinburgh University Press, 2016, og *Russia Before and After Crimea: Nationalism and Identity, 2010–17*, Edinburgh University Press, 2018, begge rediert sammen med Helge Blakkisrud.

Litteraturliste

- Neumann, I. B. (1998). *Uses of the other: «the east» in European identity formation*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Neumann, I. B. (1996). *Russia and the idea of Europe. A study in identity and international relations*. New York: Routledge.
- Skogstrøm, L. (2018). Forsker mener Russland ikke bryr seg om at alle skjønner de står bak giftangrepet – snarere tvert imot, *Aftenposten*, 8. mars 2018, <https://www.aftenposten.no/verden/i/1kXz6W/Forsker-mener-Russland-ikke-bryr-seg-om-at-alle-skjonner-de-star-bak-giftangrepet--snarere-tvert-imot>

Abstract in English

Iver Neumann started his academic career as a Russia scholar, and while he has later expanded his repertoire of expertise considerably, he has always retained an interest in Russia, both the country's history and its current politics. He has brought his broad theoretical knowledge into the study of Russia, thus adding important new perspectives to Norwegian scholarship on Russia. Particularly valuable are his identity studies, based on Fredrik Barth's new approaches to anthropology.

While Neumann is a highly acclaimed and much quoted researcher, he has never been content with contributing to academic research only, but also plunged into public debates in general and in foreign policy debates in particular. Here he has got embroiled in some not always very fertile polemics in which he has advocated postmodernist positions. In his comments on current politics in both Russia and Norway, however, his analysis often does not differ significantly from what is normally regarded as "realistic" perspectives.

One of Neumann's characteristics, both as a researcher and media commentator, is his very rich language. He uses the entire register of stylistic nuances, both in Norwegian and English, something which makes his texts a joy to read. However, his willingness and ability to express himself pointedly in interviews and short newspaper articles and accept journalistic jargon can sometimes make his statements excessively bombastic.

Keywords: Russian studies · postmodernism · linguistic turn · identity studies · "constituting other" · polemics